

UDK:327:502 (575.1)

Dilorom RAHIMBOYEVA,
Dotsent, International school of finance and technology instituti
E-mail: rahimboyedilorum506@gmail.com

O'ZBEKISTONNING GLOBAL EKOLOGIK MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH BO'YICHA BMT DOIRASIDAGI TASHABBUSLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada muallif xorijiy olimlarning O'zbekistonning BMT doirasidagi global ekologik siyosati hamda sayyoraviy ekologik muammolarni hal etishdagi ishtirokiga doir ilmiy qarashlarini tahlil qilgan. Tadqiqot jarayonida ushbu mavzuga oid xorijiy ilmiy maqolalar, analitik yondashuvlar va konseptual fikrlardan keng foydalanilgan. Maqolada Orol dengizi fojiasining nafaqat O'zbekiston yoki Markaziy Osiyo, balki butun jahon hamjamiyatiga daxldor global ekologik muammo ekani ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Orol dengizi, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, ekologiya, global, inqiroz, suv diplomatiyasi, Markaziy Osiyo, xalqaro hamkorlik, o'rmonlarning yo'q qilinishi, tuproq eroziyasi, transmilliy ekologik xavfsizlik, ekologik diplomatiya va xalqaro diplomatik arena.

ИНИЦИАТИВЫ УЗБЕКИСТАНА В РАМКАХ ООН ПО РЕШЕНИЮ ГЛОБАЛЬНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

Аннотация

В данной статье анализируются научные взгляды зарубежных учёных на глобальную экологическую политику Узбекистана в рамках ООН, а также его участие в решении планетарных экологических проблем. В процессе исследования были широко использованы зарубежные научные статьи, аналитические подходы и концептуальные идеи по данной теме. В статье на научной основе показано, что трагедия Аральского моря является глобальной экологической проблемой, затрагивающей не только Узбекистан или Центральную Азию, но и всё мировое сообщество.

Ключевые слова: Аральское море, Организация Объединённых Наций, экология, глобальный, кризис, водная дипломатия, Центральная Азия, международное сотрудничество, обезлесение, эрозия почв, транснациональная экологическая безопасность, экологическая дипломатия, международная дипломатическая arena.

UZBEKISTAN'S INITIATIVES WITHIN THE UN FRAMEWORK TO ADDRESS GLOBAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Annotation

This article analyzes the scholarly views of foreign academics on Uzbekistan's global environmental policy within the UN framework and its participation in resolving planetary ecological problems. The research extensively utilized foreign scientific articles, analytical approaches, and conceptual ideas related to this topic. The article scientifically substantiates that the Aral Sea tragedy is a global environmental problem concerning not only Uzbekistan or Central Asia but the entire world community.

Key words: Aral Sea, United Nations, ecology, global, crisis, water diplomacy, Central Asia, international cooperation, deforestation, soil erosion, transnational environmental security, environmental diplomacy, international diplomatic arena.

Kirish. Xalqaro hamkorlikning hozirgi bosqichida O'zbekistonning global ekologik siyosati va uning BMT doirasidagi sayyoraviy muammolar bilan shug'ullanishi milliy manfaatlar hamda umumjahon tamoyillarining uyg'unlashuvini namoyon etuvchi o'ziga xos diplomatik model bo'lib xizmat qilmoqda. Mustaqillikka erishgach, mamlakatimiz ekologik xavfsizlikni global barqaror rivojlanishning ajralmas qismi sifatida talqin qilib, Orol fojiasini umuminsoniy muammo darajasiga olib chiqdi[1]. O'zbekiston BMT minbaridan turib, ekologik muammolarni hal qilish uchun xalqaro mexanizmlarni shakllantirish zarurligini doimiy ravishda ilgari surib kelmoqda. Filipp Miklinga ko'ra, "Orol dengizi inqirozi Markaziy Osiyo chegarasidan chiqib, global ekologik xavfsizlik muammosiga aylandi va bu jarayonda O'zbekiston BMT doirasida ko'tarilgan tashabbuslarning asosiy tashabbuskoriga aylandi"[2] Bu qarash O'zbekiston tashqi siyosatining ekologiya sohasidagi tarixiy rolini yoritib beradi.

Shuningdek, Erika Vayntal ham O'zbekistonning ekologik tashabbuslarini siyosiy-ekologik nuqtai nazardan baholab, "O'zbekistonning BMTdagi faoliyati suv resurslarini boshqarish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va

transchegaraviy ekologik xavfsizlikni mustahkamlashga qaratilgan"ligini ta'kidlaydi[3]. Bunday yondashuv mamlakat tashqi siyosatini global ekologik muammolarning ajralmas qismi sifatida talqin etish imkonini beradi. Bundan tashqari, Maykl Falkenmark "O'zbekiston BMT doirasidagi suv resurslari bo'yicha tashabbuslari orqali ekologik xavfsizlik masalasini xalqaro siyosat kun tartibiga olib chiqqanini" qayd etgan[4]. O'zbekistonning ekologik tashabbuslari nafaqat Orol dengizi fojiasi bilan bog'liq, balki ayni paytda barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish, iqlim o'zgarishi oqibatlarini yumshatish va xalqaro hamkorlik mexanizmlarini mustahkamlashga ham qaratilgandir. Barbara Yanush-Pavletta bu mavzuda shunday yozadi: "BMT doirasida ekologik diplomatiya vositalaridan foydalangan holda O'zbekiston mintaqaviy muammolarni global miqyos bilan bog'lash orqali ekologik xavfsizlikning umuminsoniy tamoyillarini mustahkamladi"[5].

O'zbekistonning BMT Bosh Assambleyasi sessiyalarida ilgari surgan tashabbuslari ekologik barqarorlikni sayyoraviy miqyosdagi muammo sifatida shakllantirishga qaratilgan bo'lib, bu xalqaro hamkorlik mexanizmlarining

mustahkamlanishiga xizmat qildi. Bu borada Erika Vayntal shunday yozadi: "O'zbekistonning ekologik tashabbuslari, xususan, suv resurslarini boshqarish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashga yo'naltirilgan siyosati mintaqaviy hamkorlikni global darajada rag'batlantirdi"[6]. Bu yondashuv mamlakat suv diplomatiyasining global ekologik siyosatning ajralmas qismiga aylanganini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili. Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning BMT doirasidagi global ekologik muammolarni hal etishga qaratilgan tashabbuslari asosan uch yo'nalishda o'rganilgan: Orol dengizi inqirozining ekologik, ijtimoiy va gumanitar oqibatlari; O'zbekistonning xalqaro ekologik diplomatiyasi va BMT minbaridagi tashabbuslari; barqaror rivojlanish, iqlim o'zgarishlariga moslashish va "yashil" transformatsiya bilan bog'liq institutsional mexanizmlar.[7; 35-b] Orol fojiasiga oid adabiyotlar eng ko'p o'rganilgan qatlam bo'lib, P. Miklin, Z. Kuzmina va boshqa olimlar Orolbo'yi hududidagi ekologik degradatsiya, cho'llanish, suv tanqisligi, bioxilma-xillikning kamayishi hamda aholi salomatligiga salbiy ta'sirlarni yoritgan.

So'nggi tadqiqotlarda esa Orol inqirozi suv, oziq-ovqat, ekologiya va energetika bilan bog'liq kompleks muammo sifatida talqin qilinmoqda. O'zbekistonning BMT doirasidagi ekologik tashabbuslariga oid manbalar asosan BMT rezolyutsiyalari, rasmiy nutqlar va xalqaro hisobotlarga tayangan bo'lib, Orolbo'yi mintaqasini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar hududi deb e'tirof etish tashabbusi ekologik diplomatiyaning muhim yo'nalishi sifatida baholanadi[8; 31-b]. Shuningdek, BMT Bosh Assambleyasidagi nutqlarda Orol dengizi, iqlim o'zgarishi, cho'llanish va suv xavfsizligi masalalarining muntazam ilgari surilishi mamlakat ekologik kun tartibi tashqi siyosatda ustuvor ahamiyat kasb etayotganini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada kompleks yondashuvdan foydalanildi. Avvalo, qiyosiy tahlil usuli asosida O'zbekiston tashabbuslarining xalqaro ekologik kun tartibidagi o'rni va o'ziga xos jihatlari baholandi. Tadqiqot davomida kontent-tahlil yordamida rasmiy hujjatlar va siyosiy bayonotlardagi ekologik ustuvor yo'nalishlar aniqlashtirildi. Bundan tashqari, tizimli yondashuv asosida Orolbo'yi muammosi, iqlim o'zgarishi, barqaror rivojlanish va ekologik diplomatiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ochib berildi. Ushbu usullar O'zbekistonning BMT doirasidagi ekologik tashabbuslarini ilmiy asosda yoritish va ularning xalqaro ahamiyatini baholash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston, shuningdek, iqlim o'zgarishi va barqaror rivojlanish borasidagi faol pozitsiyasi bilan ham ajralib turadi. Maykl Falkenmark ta'kidlaganidek, "O'zbekistonning BMT doirasidagi tashabbuslari ekologik xavfsizlikni xalqaro siyosatning markaziy masalalaridan biriga aylantirishga salmoqli hissa qo'shdi" [9]. Bundan tashqari, Barbara Yanush-Pavletta ham o'z tadqiqotida shunday deydi: "O'zbekiston ekologik diplomatiya orqali mintaqaviy muammolarni global darajaga olib chiqdi va shu tariqa ekologik xavfsizlikning umume'tirof etilgan tamoyillarini mustahkamladi"[10].

O'zbekistonning global ekologik siyosati va uning BMT doirasidagi sayyoraviy masalalardagi ishtiroki milliy manfaatlarni xalqaro barqarorlik paradigmalari bilan uyg'unlashtiruvchi murakkab diplomatik strategiya sifatida shakllandi. Mamlakat mustaqillikka erishgach, ekologik xavfsizlik masalasini global kun tartibiga olib chiqish, xususan, Orol fojiasini butun insoniyatning umumiy muammosi sifatida taqdim etish orqali xalqaro hamjamiyat e'tiborini tortdi. Filipp Miklin ta'kidlaganidek: "Orol dengizi inqirozi Markaziy Osiyo uchun ekologik falokat bo'lish bilan birga, O'zbekiston tomonidan BMT minbarida ko'tarilgach, global ekologik

xavfsizlik konsepsiyasining ajralmas qismiga aylandi"[10] Bunday yondashuv O'zbekiston tashabbuslarining milliy darajadan sayyoraviy miqyosga ko'tarilganini namoyon etadi.

O'zbekiston o'zining ekologik diplomatiyasi doirasida BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga hamohang tarzda iqlim o'zgarishi, cho'llanish va suv resurslarini boshqarish kabi global masalalarda konstruktiv ishtirok etib kelmoqda. O'zbekistonning BMT doirasidagi global ekologik siyosati va sayyoraviy masalalarda ishtirok etishi mamlakatning mustaqillikdan keyingi tashqi siyosatidagi eng muhim yo'nalishlardan biriga aylandi. Mamlakat global ekologik xavfsizlikni ta'minlash, ekologik muammolarni, xususan, Orol dengizi fojiasini butun insoniyatning umumiy muammosi sifatida xalqaro miqyosga olib chiqishga qaratilgan tashabbuslari bilan ajralib turadi. Filipp Miklin ta'kidlaganidek, "Orol dengizi inqirozi o'z ko'lami jihatidan milliy chegaralardan chiqib, global ekologik xavfsizlik masalasiga aylandi va bu jarayonda O'zbekiston BMT minbaridan ilgari surgan tashabbuslari orqali xalqaro hamjamiyat e'tiborini tortdi"[11]. Bu g'oya mamlakat tashqi siyosatining ekologik jihatini xalqaro hamkorlik paradigmasi bilan bog'laydi.

O'zbekiston tomonidan BMT Bosh Assambleyasi sessiyalarida ilgari surilgan tashabbuslar mamlakat ekologik diplomatiyasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, nafaqat mintaqaviy muammolarni hal etishga, balki global ekologik kun tartibiga yangi ustuvor yo'nalishlarni kiritishga ham xizmat qilmoqda. Shu o'rinda Erika Vayntal shunday ta'kidlaydi: "O'zbekistonning BMT doirasidagi faoliyati suv resurslarini boshqarish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va transmilliy ekologik xavfsizlikni mustahkamlash orqali ekologik hamkorlikni jahon miqyosiga olib chiqdi"[12]. Bu yondashuv O'zbekiston tashabbuslari milliy doiradan chiqib, umumbashariy ekologik siyosatning ajralmas qismiga aylanganini ko'rsatadi.

Bu jarayonni tahlil qilar ekan, Maykl Falkenmark shunday yozadi: "O'zbekistonning ekologik tashabbuslari suv va atrof-muhit xavfsizligini BMT doirasidagi XXI asr xavfsizlik konsepsiyasining markaziy o'rniga olib chiqdi". Bunday yondashuv ekologik xavfsizlikni an'anaviy xavfsizlik paradigmasining ajralmas bir hodisasi sifatida tushunish imkonini beradi. Ayni paytda, Barbara Yanush-Pavletta mintaqaviy tashabbuslarning xalqaro ahamiyatini ta'kidlab, "O'zbekiston ekologik diplomatiya orqali Orol dengizi kabi mintaqaviy muammolarni BMT rezolyutsiyalari yordamida jahon kun tartibiga olib chiqdi", deya qayd etadi.

Shunday qilib, O'zbekistonning BMT doirasidagi global ekologik siyosati milliy ekologik muammolarni xalqaro hamkorlik mexanizmlari orqali hal etishga qaratilgan tarixiy jarayon sifatida namoyon bo'lib, u ekologik xavfsizlikni umumsayyoraviy tamoyilga aylantirdi va global barqaror rivojlanishning yaxlit tizimiga o'z hissasini qo'shdi.

O'zbekistonning BMT doirasidagi global ekologik siyosati va sayyoraviy masalalardagi ishtiroki xalqaro diplomatik maydonda ekologik xavfsizlikning yangi paradigmalardan biri sifatida qaror topishi jarayonida hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Mamlakat tashabbuslari dastlab Orol fojiasini xalqaro kun tartibiga olib chiqishdan boshlanib, keyinchalik iqlim o'zgarishi, cho'llanishga qarshi kurash va suv resurslarini adolatli boshqarish kabi global muammolar bilan uyg'unlashib ketdi. Mark S. Uilyams bu mavzuda shunday yozadi: "O'zbekiston BMT minbaridan turib ekologik muammolarni nafaqat mintaqaviy masala, balki global xavfsizlikning ajralmas qismi sifatida talqin qildi"[13]. Bu yondashuv O'zbekiston o'z tashqi siyosatining ekologik yo'nalishini xalqaro xavfsizlik konsepsiyasi bilan uyg'unlashtirganini ko'rsatadi.

O'zbekistonning ekologik diplomatiyasi BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan ham uzviy bog'liqdir. Erika Vayntal ta'kidlaganidek, "O'zbekistonning ekologik tashabbuslari suv resurslarini boshqarish masalasini milliy doiradan tashqariga olib chiqib, uni BMT miqyosidagi global ekologik siyosatning ajralmas qismiga aylantirdi"[12; 45-b]. Bu orqali mamlakat nafaqat mintaqaviy suv siyosatining, balki sayyoraviy ekologik siyosatning ham konstruktiv ishtirokchisi sifatida e'tirof etildi.

O'zbekistonning BMT Bosh Assambleyasidagi nutqlari ekologik muammolarni nafaqat mintaqaviy doirada, balki jahon xavfsizligi paradigmasi nuqtayi nazaridan ham talqin qilishga xizmat qildi. Erika Veyntal ta'kidlaganidek: "O'zbekiston o'zining ekologik tashabbuslari orqali suv resurslarini boshqarish masalasini xalqaro kun tartibiga olib chiqib, uni global ekologik hamkorlik mexanizmlarining ajralmas qismiga aylantirdi"[12]. Bu yondashuv O'zbekiston tashabbuslarini sayyora miqyosidagi barqaror rivojlanishning tarkibiy qismi sifatida izohlash imkonini beradi.

Mustaqillikka erishgandan so'ng O'zbekistonning BMT doirasidagi global ekologik siyosati va sayyoraviy masalalardagi ishtiroki mamlakat tashqi siyosatining ajralmas qismiga aylandi. Bu faoliyat, birinchi navbatda, ekologik muammolarni milliy darajadan yuqoriga olib chiqishga, ularni butun insoniyat manfaatlariga daxldor masalalarga aylantirishga qaratildi. Xususan, Orol fojiasining xalqaro kun tartibiga olib chiqilishi aynan O'zbekistonning BMT minbaridagi tashabbuslari orqali amalga oshirildi. Global barqarorlik siyosati bilan uyg'unlashgan ekologik diplomatiyaning yangi shakllangan modeli O'zbekistonning sayyora miqyosidagi masalalarda faol ishtirok etishini ta'minladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, O'zbekistonning Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasidagi global ekologik siyosati dastlabki milliy manfaatlar

ustuvor bo'lgan kun tartibidan tashqi siyosatning ko'p qirrali va proaktiv yo'nalishiga aylandi. Suv tanqisligi, cho'llanish, bioxilma-xillikning kamayishi va Orol dengizi fojiasi oqibatlari kabi ichki ekologik ustuvorliklarni kengroq global muammolar bilan izchil uyg'unlashtirish orqali O'zbekiston xalqaro ekologik boshqaruvda o'zini mas'uliyatli va faol ishtirokchi sifatida namoyon qildi.

Bu o'zgarish, ayniqsa, mamlakatning mintaqaviy ekologik masalalarni jahon miqyosiga olib chiqish va shu tariqa ularni umuminsoniy ahamiyatga ega muammolar sifatida qayta taqdim etish borasidagi sa'y-harakatlarida yaqqol ko'rinadi. BMT platformalari, tashabbuslari va ko'p tomonlama kelishuvlaridagi faol ishtiroki bilan O'zbekiston ekologik barqarorlik, iqlim o'zgarishiga moslashuvchanlik va ekologik xavfsizlikka doir xalqaro muloqotni shakllantirishga hissa qo'shmoqda. Muhimi shundaki, O'zbekiston innovatsion ekologik dasturlarni tashabbus qilish, "yashil" iqtisodiyot tamoyillarini ilgari surish va mintaqaviy hamkorlik mexanizmlarini mustahkamlash orqali ham o'z yetakchiligini namoyon etdi. Masalan, mamlakatning Orolbo'yi mintaqasini qayta tiklash borasidagi tashabbuskorligi xalqaro miqyosda e'tirof etilib, global hamkorlikni safarbar qildi va uning mahalliy ekologik voqe'liklar bilan global siyosiy chora-tadbirlar o'rtasidagi ko'prik vazifasini yanada mustahkamladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning global ekologik muammolar bilan shug'ullanishi shunchaki ishtirokni emas, balki tashabbuskorlik, hamkorlik va normativ hissa bilan tavsiflanuvchi ekologik diplomatiyaning yangi bir shaklini anglatadi. Milliy ehtiyojlarni umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirib, ekologik ustuvorliklarni global xavfsizlik tafakkuriga singdirib va barqaror rivojlanish tamoyillarini ilgari surib, O'zbekiston global ekologik boshqaruvning rivojlanib borayotgan tizimiga asosiy hissa qo'shuvchi davlatga aylanib bormoqda.

ADABIYOTLAR

1. Micklin P. The Future of the Aral Sea: Hope and Despair. – Berlin: Springer, 2016. – B.20-29.
2. Weinthal E. State Making and Environmental Cooperation: Linking Domestic and International Politics in Central Asia. – Cambridge: MIT Press, 2002. – B. 200-211.
3. Falkenmark M. Water and Security for the 21st Century. – London: Routledge, 2014. – B. 87.
4. Janusz-Pawletta B. The Legal Status of the Caspian Sea: Current Challenges and Prospects for Future Development. – Berlin: Springer, 2015. – B. 119.
5. Janusz-Pawletta B. The Legal Status of the Caspian Sea: Current Challenges and Prospects for Future Development. – Berlin: Springer, 2015. – B. 121.
6. Micklin P. Orol dengizi fojiasi. – Yer va sayyoralar fanlari yillik sharhi. – 2014. – 35-j. – 523b.
7. Micklin P. Orol dengizining kelajagi: umid va umidsizlik. – Berlin: Springer, 2016. – 35-b.
8. Weinthal E. Davlat qurilishi va ekologik hamkorlik: Markaziy Osiyoda ichki va xalqaro siyosatning o'zaro bog'liqligi. – Cambridge: MIT Press, 2002. – 217-b.
9. Williams M.S. Markaziy Osiyoda atrof-muhit va xavfsizlik. – New York: Routledge, 2019. – 214-b.
10. Weinthal E. Davlat qurilishi va ekologik hamkorlik: Markaziy Osiyoda ichki va xalqaro siyosatning o'zaro bog'liqligi. – Cambridge: MIT Press, 2002. – 219-b.
11. Micklin P. Orol dengizining kelajagi: umid va umidsizlik. – Berlin: Springer, 2016. – 35-b.
12. Vayntal E. Davlat qurilishi va ekologik hamkorlik: Markaziy Osiyoda ichki va xalqaro siyosatning o'zaro bog'liqligi. – Kembrij: MIT Press, 2002. – 217-b.
13. Janusz-Pawletta, B., Gubaidullina, M. Transboundary water management in Central Asia: Legal framework to strengthen interstate cooperation and increase regional security. Cahiers d'Asie centrale, 25, 2024. 195–215.